

Tone BRINGA. *Being Muslim The Bosnian Way. Identity And Community In A Central Bosnian Village*, Princeton University Press, Princeton, 1995, 282 Pp.

Joan Mayans i Planells

Enmig del marasme informatiu sobre la guerra de l'Ex-Iugoslàvia que ha inundat els mitjans de comunicació occidentals i les seves llibreries, apareix, de forma excepcional, aquest treball de l'antropòloga noruega Tone Bringa. Excepcional, dic, pel simple fet de ser una 'etnografia', i no un reportatge historico-periodístic, una crònica política o un recompte militar. I excepcional, també, per aplicar la disciplina etnogràfica a l'efímer escenari dels temes d'actualitat.

El cas és que Tone Bringa es va posar a fer treball de camp a Bòsnia el setembre de 1987 i esdevingué així la primera investigadora estrangera en aconseguir un permís d'aquest tipus a la República Socialista Federal de Iugoslàvia. La seva recerca apuntava, en un principi, cap a l'Islam que els musulmans de Bòsnia i Herzegovina professaven i es centrava en un cas concret. Havia de ser un treball de camp dedicat a conèixer i comprendre una forma particular d'Islam que es manifestava en un marc complex, plurireligiós. Amb aquest objectiu, va triar *Dolina*, el pseudònim sota el qual s'amaga una petita ciutat compartida —aleshores— per musulmans i croats catòlics, situada en una vall, dues hores al Nord del que resta de Sarajevo. Aquell seria l'indret on estudiar amb detall els canvis que s'estaven produint a les relacions de gènere a l'àmbit domèstic, laboral i social. Allí

podria aproximar-se a les formes locals de ser musulmà, amb les seves peculiars vicissituds. Aquell, doncs, hauria de ser l'espai on fer pivotar els seus dos punts principals d'interès, religió musulmana i relacions de gènere, en un marc de canvi social accelerat i de «modernització» de les formes de vida locals.

No obstant això, la guerra que començava a l'estiu de 1991, amb els tancs de l'Exèrcit del Poble de Iugoslàvia entrant a Eslovènia, hauria de modificar considerablement la fase d'elaboració etnogràfica del treball de camp, així com la seva potencial popularitat. A l'abril de 1992 Bòsnia esdevenia el camp de batalla. Amb tot, no seria fins a un any després que el conflicte armat fagocitaria el poble de *Dolina*. Durant aquest any d'espera, els seus habitants descartaven cap mena d'acció bèl·lica per part dels seus propis membres. Si la violència havia d'arribar, deien, la portarien des de fora; «nosaltres hem viscut sempre junts i continuarem fent-ho».

Malgrat aquestes afirmacions, quan les forces croates entraren a la població, aquestes foren activament recolzades pels croats de *Dolina*. Al maig del '93, gairebé tots els habitatges dels musulmans havien estat destruïts i tots ells havien fugit, o havien estat detinguts o assassinats.

Tots aquests esdeveniments, necessàriament, havien d'afectar la redacció que, a la pacífica Cambridge, Tone Bringa estava fent de la seva etnografia. Poques vegades haurà vist una antropòloga que se li volatilitzi l'*objecte* d'una manera tan veloç i absoluta. Davant aquesta situació, afegirà a l'etnografia un primer capítol on situar la trajectòria ideològica de Bòsnia-Herzegovina, els seus referents històrics i alguns dels elements principals sobre els que es recolzen les reivindicacions bosnianes. La resta del llibre, només rebrà retocs i puntualitzacions que ens recordin que aquelles pràctiques, creences i comportaments que descriu ja són història.

Mentrestant, aconseguirà tornar a Bòsnia unes quantes vegades, al capdavant d'un equip de rodatge de Granada TV. Preparà diversos reportatges entre els quals destaca el 'We are

all neighbours', emès després pel programa *Suplementos TV* de TVE. En aquests treballs, posa en funcionament un model diferent de representació etnogràfica que li permet una major flexibilitat i expressivitat, y la fa possible un retrat força ric del canvi de la dinàmica interna de *Dolina*; de la convivència a l'enfrontament aferrissat.

Alhora, va enllestint el llibre que és objecte d'aquesta ressenya, que s'ocuparà molt menys d'aquests canvis produïts arran de la guerra i la *neteja* de musulmans de *Dolina*. En lloc d'això, el text etnogràfic ens presenta una estructura i un enfocament força distant d'aquests afers i de les seves hipotètiques arrels. Bringa, malgrat l'anihilament fulminant del seu grup d'estudi, manté el cos del llibre centrat al voltant dels temes que ja hem citat més amunt: relacions de gènere, vida religiosa quotidiana i canvis socials entre els musulmans de Bòsnia. Estableix així els elements fonamentals sobre els quals escriure una etnografia més o menys clàssica.

Aquesta dualitat de mitjà, mètode i temàtica fa que ens plantegem, *off the record*, algunes qüestions: fins a quin punt el model de llibre-etnografia *constreny* les possibilitats d'un treball de camp? És necessari canviar de mitjà (i passar, per exemple, a l'audiovisual) per a evitar l'encarcament i la immòbil llunya-ria que caracteritza molts dels treballs etnogràfics? Fins a quin punt la *realitat social* resulta deformada i deshumanitzada per l'adopció de l'estructura i de l'argot etnogràfic? D'altra banda, fins a quin punt l'escassa científicitat de la nostra disciplina depèn, precisament, d'aquest argot?

En el cas que ens ocupa, el llibre de Tone Bringa exhuma i embalsama el cadàver del seu grup d'estudi. Ens dona un recompte irregular de les pràctiques i actituds de la població musulmana de *Dolina* als anys '80. És un valuós document per a il·lustrar una part de la vida d'una vila bosniana, *abans* del seu particular cataclisme. Cal remarcar aquest 'abans'. Ella mateixa reconeix que el mètode antropològic amb què havia estat preparada era del tot incapaç d'abastar uns canvis d'aquesta dimensió

i celeritat. Com hem dit, el llibre exhuma i embalsama el cadàver, però en cap moment pretén fer-ne una autòpsia.

II

Centrant-nos en el cos principal del llibre, tal i com ja hem dit, els focus d'interès de l'antropòloga són la religió i les relacions de gènere en una perspectiva de canvi social.

El fet religiós és tractat en la seva particularitat bosniana. Històricament paral·lels a dues varietats de cristianisme, els elements *sincrètics* són inevitablement abundants. A això s'afegeix la superposició administrativa d'un govern que es confessa oficialment ateu, encara que amb veleïtats pro-cristianes. El resultat és una religió molt quotidianitzada, popular, pragmàtica i d'un tradicionalisme ben diferent del fonamentalisme islàmic. L'autora descriu amb detall diverses formes i pràctiques religioses que es duen a terme a *Dolina*. L'acotament geogràfic i social del poble fa que la perspectiva que ens presenta aquesta religió sigui eminentment «micro».

Entre els aspectes que més precisa l'autora hi ha la descripció de les diferents pràctiques folk de la religió: d'una banda, el calendari seguit, els costums musulmans familiars, la xarxa religiosa del poble, les seves figures més importants (el *hodza* i la *bula*, diferents graus d'instructors en cultura islàmica), festes *mevlud* de gran dispendi que l'antropòloga entén com a 'inversions en prestigi', els cultes de sants sempre habituals i sempre diferents que caracteritzen l'islam i la seva capacitat sincrètica de pràctiques religioses preexistents, etc. D'altra banda, múltiples versions de curadors tradicionals, consultoris, endiviners/-es, fabricants d'amulets etc., és a dir, totes aquelles persones a les quals s'acudeix quan ni la medicina oficial ni els seus mitjans paral·lels donen respostes o resultats.

En conjunt, doncs, Bringa ofereix una imatge de l'Islam bosnià caracteritzat, entre d'altres, per dues qüestions principals: 1) especialment en el cas bosnià, l'islam no és tant una *ortodòxia*

com a una *ortopraxi*. Ser musulmà a *Dolina* —o a Bòsnia— no depèn de la fe, sinó dels fets. Pràctiques i costums tradicionals, normes i ideals materialitzats són els components de la religió musulmana a Bòsnia. 2) Totes aquestes pràctiques han de ser enteses no en referència a una religió en ella mateixa i d'acord amb els seus principis originaris, sinó en relació als seus veïns. Un determinat costum o una tradició que es manté com a musulmana en un indret pot ser tinguda per cristiana en un altre, sempre dependent del seu context; és l'oposició als veïns de torn —catòlics croats o ortodoxes serbis— el que defineix la 'musulmanitat' d'una pràctica o creença, amb l'agreujant de segles de convivència i de barreges. Per al cas de *Dolina*, Bringa ho posa així de clar: «La qüestió important era, doncs, no que una pràctica (una tradició, un costum) fos «d'acord amb l'islam» (*po islamu*), prescrita (*propisano*) o no, sinó més aviat que era el que els musulmans de *Dolina* feien i els seus veïns del costat, bosnians catòlics, no» (pàg. 230).

L'atenció sobre les relacions de gènere i el món de la dona musulmana a *Dolina* es centra en el seu paper catalitzador de la identitat etnoreligiosa del seu grup. La dona és l'estendard de la casa (*kuca*); la casa, la fortalesa de la família, l'objecte de tots els seus esforços i la seva més idolatrada font d'orgull. La dona regenta aquest temple i n'és la màxima responsable. No només del seu manteniment físic —neteja, cuina, etc.— sinó també espiritual. Ella és l'encarregada de vigilar l'observància dels preceptes musulmans de tots els membres de la llar, de fomentar els valors islàmics entre els seus fills, de mantenir a ratlla al seu marit; en definitiva, de la imatge socio-religiosa de casa seva, una de les preocupacions cabdals de la vida social bosnio-musulmana.

Bringa s'interessa per la vida de la noia musulmana a *Dolina* i com aquesta ha anat canviant al llarg dels darrers decennis: la seva formació, repartida entre les escoles públiques atees i les escoles religioses del *hodza* local; la forma en què aquesta es socialitza, surt de nits, alterna amb els nois i en tria un per al

matrimoni; la seva marxa a la localitat i la casa del marit, la pèrdua de la major part del seu passat i les seves relacions socials prèvies; la seva progressiva evolució dins el seu nou marc familiar, la maternitat y l'assoliment del paper ja descrit de «guardiana dels valors morals de la família»; la seva integració dins la nova comunitat local, a través d'una xarxa veïnal especialment activa, protagonitzada gairebé exclusivament per dones; intercanvis de regals, de visites per a prendre cafè, d'informació, comentaris, xafarderies, etc.

En totes aquestes fases, Bringa subratlla el paper de la dona (mentre creix, quan ja és una dona casada i quan esdevé sogra dominant de la seva nora) com a peça fonamental per a la vida espiritual del grup musulmà. Mentre l'espai exterior, públic, és tingut per ateu i socialista, l'espai interior, la llar, és el recés i el temple de la religió i d'una ideologia eminentment familista. Per això els homes fan política i les dones religió; els homes se'n van a treballar a l'exterior, a les fàbriques de les rodalies o a Sarajevo, i les dones s'ocupen preferentment de tasques més rurals, dins el poble. La caracterització que fa Tone Bringa de l'espai resulta interessant: la ciutat és atea, individualista, mancada de moralitat i lliure. El poble és comunitari o familiar, amb una forta presència de les normes i tradicions associades a la moralitat musulmana. La ciutat és masculina i el poble femení.

III

A banda d'aquests temes, que constitueixen, com ja hem dit, el cos del llibre, existeix un primer capítol on l'autora realitza una encertada contextualització històrica i política de la identitat bosniana. És, curiosament, en aquestes escasses vint-i-cinc pàgines, on hem de trobar la major càrrega *teòrica* del text i on apareixen algunes interpretacions i afirmacions que vagin més enllà de l'observació i la descripció eixuta que predomina a la resta del llibre.

En aquesta secció es contempla la lògica «expansionista»

de la historiografia sèrbia i croata, que nega cap mena d'identitat pròpiament bosniana. Uns i altres consideren als musulmans de Bòsnia com a serbis o croats (respectivament) conversos a l'Islamisme com a producte de la conquesta otomana, més de 400 anys enrera. No obstant —continua aquest discurs—, la seva 'identitat' hauria de romandre idèntica, ja que la conversió fou forçada. Així, els musulmans de Bòsnia no serien més que els descendents dels serbis i dels croats que s'acolliren a la religió conqueridora.

Davant d'aquesta posició, Bringa fa esment de les interpretacions que tracen una línia de continuïtat des d'una església cristiana bosniana semi-herètica, a mig camí entre el catolicisme i l'ortodòxia, que s'acolliria a l'islam com a sortida més coherent per a mantenir la seva especificitat.

Des d'aquesta perspectiva s'addueix l'argument de la Bòsnia sempre herètica i sempre heterodoxa. És a dir, la més «profunda» identitat bosniana estaria lligada, des de bon començament, amb la combinació —que no pròpiament barreja— d'elements diversos. L'autora s'apunta a aquesta posició: «Bòsnia sempre fou herètica» (p.17).

És més endavant, especialment amb motiu de la guerra, que es promou la idea de Bòsnia com a nació primordialment musulmana. És la que es destil·la de la situació d'enfrontament.

No obstant (i aquí l'autora introdueix el treball que es presenta a continuació), això no vol dir que no hi hagi una identitat musulmana ben establerta a Bòsnia. Independentment de la seva manifestació polític-militar, Bringa *mostra* (més que no pas *demostra*) l'existència d'uns grups religiosos socialment excloents, cadascun amb la seva identitat clarament diferenciada. A través de la vida quotidiana que queda retratada a les pàgines de la seva monografia, la comunitat musulmana defineix diàfanament els seus traços, les seves característiques i els seus límits.

És, segurament, una llàstima, que l'autora no aprofundeixi en aquests aspectes «identitaris» i en la forma en que esdevenen

«casus belli», ja que realment gaudia d'una oportunitat privilegiada per a estudiar-ho. Que l'antropologia es quedi al nivell de la descripció etnogràfica d'un món ja inexistent no sembla suficient (especialment si tenim en compte la situació acadèmica actual i les demandes que la societat pot adreçar al nostre gremi). Hauríem de preguntar-nos, potser, si aquesta és una maledicció congènita de la nostra disciplina o un simple *tic* a esquivar.